

ծարաններ կը խօսին քան թէ պատմիչներ, ջանալով բացատրել այն իրողութիւնը որուն իսկական պատճառները կ'անգլխանան: Արդարեւ, նուագարաններու արտաքսման պատճառն այն էր որ անոնց աղմկալից ձայները չէին յարմարեր տակաւին համեստ, իշխանութիւնէ չճանչցուած կրօնական խմբաւորումի մը, որմէ խոհեմութիւն միայն կը պահանջուէր այդ ատեն: Դ. կամ Ե. դարերու սկիզբը նուագարաններու երգին հետ գործածութիւնը բացարձակապէս արգիլուեցաւ, և իբրեւ երաժշտութիւն, պաշտամանց ընթացքին, մի միայն մարդկային ձայնը կը թոյլատրուէր:

Երկրորդ մերժումն էր կիսածայնային (chromatique) և քառորդ ձայնային (enharmonique) սեռերու կիրարկութիւնը եկեղեցական երաժշտութեան մէջ, իբրեւ արտայայտիչ հեթանոս մտայնութեան: «Պարզ և պարկեշտ ներդաշնակութիւններ միայն կրնան թոյլատրուիլ, կ'ըսէ կղեմէս Աղեքսանդրացի, ու պէտք է զգուշանալ մեղի և ցանկայարոյց դաշնակութիւններէ, որոնց յոյժ պաճուճեալ սահանքը մեղի և քրնքոյշ կեանքի կ'ուղղէ ակրաւ, մինչ լուրջ եղանակները ժուժկալութիւն կը ներշնչեն և կ'արգիլեն անկարգ եւ ցոփ կեանքը: Պէտք է, հետեւաբար, ի բաց դնել կիսածայն և թեթեւ դաշնակութիւնները, որոնք կը գործածուին պաշտականաց լիտի բազոսատներու ատեն»:

ՊՍԱԿ ԱՐԳ. ԹՈՒՄԱՅԵԱՆ

«Ընդհանրապէս բանաստեղծութիւնը ունի այնքան արտայայտիչ եւ այնքան ազատ կեանքներ, որքան միջոցին աճեցան շարժումներ, զգացումի եւ խօսուն պատկերներու այնպիսի հարստութիւն մը, մեր սէր եւ մեղամաղծիկ մեծութեամբ եւ մեր այնքան մեծ մօտէն համեղ ազդումներ, կարգ մը բառերու թովութեամբ անկապ այնքան կը կապուի հոգիին բոլոր սպաւորութիւններուն, հառապանքներուն, խոյանքներուն, ինչպէս եւ յիշողականին մոգութեանը, որ քնդմիջ պիտի մնայ անզեղազանցելի: Բանաստեղծին միջոցներուն պարզութիւնն է նոյն իսկ որ կը շինէ անոր հրեմարի գորութիւնը»:

ՆՕԹՔ ԵՒ ՆԻՇՔ

Պաղարեւնի պահանքն է ակներեւօրէն որ պատճառ եղած է Գ. Վ. Գ. ի յստակ չըմբռնելու «Սին» ի մէջ Հ. Հաջորդելի գրքին մատենախօսականին առթիւ Ն. Վ. Գ. ի յայտնած դաղափարները ի մասին հայերէն լեզուի և Հայ եկեղեցւոյ ազգապահպանման գերին: «Յուսարեւ» ի Հոկտ. 10 թիւին մէջ իր ստորագրած յօդուածը կարելի է արդարեւ ուրիշ կերպով մեկնել:

Ինչիրը շատ պարզ էր սակայն — Հ. Հաջորդելի բաժնէր, «Մեր լեզուն միակ գործիքն է մեր ազգային պահպանութեան», իսկ Ն. Վ. Գ. պատասխաններ էր. «Լեզուն միակ գործիքը չէ, լեզուէն աւելի էական ազգակ մըն է մեզի համար՝ ազգային եկեղեցին, այս է պատմութեան դասը»:

Ն. Վ. Գ. ի այսքան վճիռն ճիշդ գատումն ընդդիմարանել՝ դարձանալի է պարզապէս — եթէ լեզուն է միակ միջոցը ազգապահպանութեան, ի՞նչպէս պիտի բացատրենք ուրեմն երկար տարիներէ, դուցէ և դարերէ ի վեր հայերէնը կորսնցուցած թրքախօս կեսարացիին՝ հայութեան այդ ոսկեհուն կերպասին՝ անայլայլ ազգայնականութիւնը, նոյնպէս ուրիշ պատճառներու (Պրուսա, Կուտինա, Պիլէնիկ, Եւայն, Եւայն) թրքաբարբառ և Սղերդի և այլ վայրերու քրդախօս հայոց՝ իրենց ազգութիւնը պահելը: Դարձեալ, եթէ մեր մէջ եկեղեցին «լեզուէն աւելի էական ազգակ» մը չէ եղած այդ տեսակետով, ի՞նչպէս մեկնել հայ լեզուի և հայկական գրականութեան մէջ երբեմն այնքան բարդաւանած լեհահայ գաղութին յանկարծ և ընդ միշտ կորսուիլը՝ իր ազգային եկեղեցիէն օտարանալէն անմիջապէս հտքը: Որովհետեւ այդ գաղութին ներկայ սերունդը զեռ մեծ մասամբ հայ լեզուաւ կը կատարէ իր եկեղեցական պաշտամունքը, կրնանք արդեօք ուրեմն այդ իսկ պատճառաւ չկորսուած նկատել այսօր գիրներ հայութեան համար: Ինչո՞ւ համար կորսուեցան իսպառ՝ անցեալի զանազան գաղթաշարժերու միջոցին իտալիոյ այլ և այլ կողմերը փոխադրուած բազմահազար հայերը, հակառակ այդ տեղերուն մէջ բաւական ատեն հայկական տղարան և դրական ձեռնարկութիւններ ունենալուն: Նոյնպէ՞ս՝ Մոսկովայաբնիկ և Հունդարիոյ մեծ հայազգայութիւնները, մինչդեռ մինչև ցայսօր իրենց հայեցի ինքնութիւնը կը պահեն անոնք որ այդ ժամանակներէն հաստատուեցան Ռուսաստանի սահմաններուն մէջ, անբաժան՝ Հայ եկեղեցիէն: Որո՞ւ հաւատալ. Գ. Վ. Գ. ի թէ պատմութեան վկայութեան:

Յետոյ, այնքան պատմական այս պարզ ճշմարտութիւնը անտեսելու համար ի՞նչ անպէտ ճարտարարաններու անձնատուր կը լինի Գ. Վ. Գ., մինչև կրօններու պատմութեան և կրօնի փոխադարձութեան գրքեր խառնելով... սորվեցնելու համար մեզի թէ կրօնը արդեւ չէ ազգապահպանութեան: Այ՛ս, պէտք չունէինք

իր ցուցմունքներուն, դիտանալու համար թէ կրօնը, երբ աստուածայնական նկարագիր չունի եւ պետական չէ, արդեւ չէ ազդուիման: Բայց Ն. Վ. Պ. ի ներկայացուցած պարագան այդ չէ բնաւ: Անիկա եկեղեցիի խօսքը կ'ընէ եւ ոչ կրօնի, ու այդ երկուքը բոլորովին նոյնը չեն. զի եկեղեցին կրօնական կեանքի կազմակերպեալ գրութիւնն է. առաջինը սկզբունքն է՝ իր վերացեալ եւ ընդհանուր իմացումին մէջ. երկրորդը՝ անոր գործադրութիւնը կամ կիրարկութիւնը. ու պարզ է թէ հանրական սկզբունքի մը կիրարկութիւնը տեղէ տեղ եւ ազգէ ազգ, նոյն իսկ երբեմն միեւնոյն տեղւոյն եւ միեւնոյն ազգին մէջ կրնայ տարբերութիւններու տեղի տալ միջախառն կամ պատմական պարագաներու հետեւանքով: Թո՛ղ զայդ, Ն. Վ. Պ. «Եկեղեցի» բառն ալ իր ընդհանուր իմաստով չ'առնեն, զի դիտել թէ այլապէս հզոր կազմակերպութիւն ունենցող ազգերու մէջ եկեղեցին եւ արդեւ չէ բնաւ ազդուիման, քանի որ տարբեր, դուրսի նախ կաթոլիկ եւ Բողոքական եկեղեցիներու պատկանող Անգլիկացիք, Գերմանացիք, Ֆրանսացիք, եւ., հաւատարմութեան ֆրանսացի եւ գերմանացի եւ անգլիացի Այս մասին իր ըմբռնումը ճշգրտով կ'ըսէ անիկա, «Եկեղեցին աւելի էական ազդեալ մըն է մեզի համար ազդողն եկեղեցին. որով ըսել կ'ուզէ պարզապէս. եկեղեցին ուրիշ ազգերու համար ազդողային ինքնութեան հանդէպ կրնայ այս կամ այն վերաբերութիւնն ունենալ կամ ունեցած ըլլալ. բայց մեր մէջ մեր եկեղեցիին կեցուածքը նկատմամբ մեր ազգային կեանքին՝ որը է շատ, ա՛ն է եղած գլխաւոր կռուանը մեր ազգային գոյութեան, աւելի նոյն իսկ քան լեզուն՝ գրականութիւնը՝ պատմութիւնը եւ մշակոյթը, որոնք, ամէնքն ալ, իր հովանիին տակ եւ իր շունչով ծնած գործութիւններ, օգնած են իրեն՝ կատարելու համար իր ազգապահպան գերեւ նկատմամբ իր ժողովուրդին ինքնութեան Ազգային այսպէս եղած է իրականութիւնը անցեալին մէջ, ոչ ոք կրնայ ժխտել զայն՝ առանց ուրանալու պատմութիւնը — Այս կացութիւնը կրնայ փոփոխութեան ենթարկուիլ, կ'ընդունինք, երբ ազգը որ մը բովանդակապէս ունենայ իր քաղաքական ինքնութեան պետական կեանքը, երբ հայութեան ամենամեծ մասը խմբուի հայ պետութեան սահմաններուն մէջ, ու տարաշխարհիկ դադուիմները իրաւապէս եւ բարոյապէս կրցորդուին անոր հետ աւելի սերտ կապերով: Կը կարծենք թէ այդպիսի պարագայի մը մէջ ալ, եթէ եկեղեցին իրաց բնական բերումով ինքնին ինչն մեր մէջ ազգային գոյութեան գլխաւոր կռուանի իր դիրքէն, երկար առնել պիտի պահէ զարմեալ համեմատաբար աչքառու գեր մը ժողովուրդին ազգայնական իմացումին մէջ, եւ այս՝ աւելի քան այն որ կայ այժմ հելլէն եւ պալլանական օրթոտոքս պետութիւններուն մէջ:

Գ. Վ. Մ. իր յօդուածին գրեթէ կէսը կը նուիրէ հայ կաթոլիկներու կեանքին մէջ իբր թէ միշտ ալ գոյութիւն ունեցած ազգային զգամման եւ ոգևորութեան տարփոյանքին. գեղեցիկ

են իր խօսքերը երբ կ'ըսէ «Հայ կաթոլիկը միշտ հայ ծնաւ, հայ մեծաւ...» եւ. Ե. քիչ մը վարժ... «ամենադառն օրերուն իսկ՝ ան չ'փոխեց իր պաշտօնական անունը երեւելի կարողի...» Գեղեցիկ, այո՛, բայց դժբախտաբար ոչ բոլորովին ճշմարիտ: Հանգի՛տաւ է արդարեւ իր խիղճը, երբ կը գրէ թէ «Հայ կաթոլիկը միշտ...» (այս մեծաւ... Հայութեան մէջ մեծած պիտի համարինք ուրեմն քաղաքացիայ այն հայերը որոնք Ժող. Ժիլդ դարերէն, մինչեւ զեռ կէս դար առաջ, սերունդներէ ի վեր բաժնուած՝ Մայրենի եկեղեցիէն, օտարութեան մէջ մեծան խախտու եւ բողոքային եւ այլուր. ի՛նչ տխուր հառաջանքով էր որ հէք Դաւթեան գերապայծառ կը ցուցնէր Եւգրատոսի՝ Միքանիի եւ Սիրիայի մէջ այդ կերպով կորսուածներուն երկար ցանկը: Յետոյ պատմութիւնը խեղաթիւրուած չ'ըլլա՛ր արդեօք, երբ հայ կաթոլիկութեան պաշտօնական՝ այսինքն իրական պետական իրաւակարգի մէջ ճանչցուած կուշում կը ցուցուի երեւելի դարձիւր մինչ ամէն ոք գիտէ թէ Գարոլիկ միլիթրի էր միայն՝ այդ յորջորջումը: Եւ միայն այդպէս՝ այսինքն հալածող ու ջարդարար կառավարութեան այդ վերջին անուան ներքեւ միայն ճանչցուած եւ իբր այդ գնահատուած լինելուն համար չէ՛ր միթէ որ աւանդ, ոչ միայն իրենց այլ նաեւ ամէնուս համար բարեբախտութեամբ՝ գրեթէ զերծ մնացին Զեյ կատարածներէն — Խօսք չունինք այս վերջին մեծ ազդեցին առթիւ իրենց եւ մեզի հաւատարմութեան տառապանքին եւ նահատակութեան մասին, որ ճշմարիտ են միայն: Խօսք չունինք զարմեալ Միլիթրեանց միջոցաւ իրենց մէջ սկիզբէն իսկ մշակուած, բայց մինչեւ զեռ կէս դար առաջ թեթիկ չ'ափով մը միայն յառաջացած եւ հայ կաթոլիկ մեծամասնութիւնէն միշտ խէթիւ դիտուած ջերմօրէն ազգային ոգիին համար, որուն ի տես ուրախ կրնանք լինիլ միշտ: Զմեռանք սակայն թէ այդ ոգին ծնունդ է բուն իսկ այն հաստատութեան, Հայաստանեայց մայրենի եւ ազգային եկեղեցիին, որուն զերը կը ճգնի ուրանալ Գ. Վ. Գ. իր այս յօդուածին մէջ: Ունիթորներու եւ անոնցմէ սերած Զահկեցիներու՝ հայոց մէջ ունեցած ազգազգայնական ստոր գործունէութեան դէմ պայքարելով, հայ կաթոլիկութիւնը իր ազգէն անբաժան պահելու ձեռնարկին ծրագրը Միլիթրեան, մեծ սերաստացին, իրեն հետ տարաւ ազգային եկեղեցիէն միայն, ուր ծնած՝ անած՝ կրթուած՝ օժտուած էր եւ կարգ էր առած իրենւ քահանայ եւ վարդապետ. իր այդ ոգին էր որ երկար առնել վրա մնայ իր կրկին Ուստորուն մէջ, որոնց ամենէն մեծարժէք գլուխները, Ինճիճեան, Զամեան, Բագրատունի, Ալիշան, Դաւադաշեան, Այսրեան, Տաշեան, Կայն, Մայրենի եկեղեցւոյ հանդէպ ամենէն լայնախոհ եւ սիրալիկ միտքերը եղան: Դարձեալ, Մայրենի եկեղեցւոյ նմանագործութիւնը, անոր ձէպին, շարականներուն, Մաշտոցին, տօներուն, սուրբերուն եւ պաշտամունքի մասերուն գործադրութիւնն էր որ կաթոլիկ հայերուն մէջ արթնուն պահեց ազգին զգացումը, Մայրենի եկեղեցիին

պատկերը՝ աւելի քան որ և է այլ ինչ, և այն՝ նոյն իսկ իր ինչ ինչ կողմերով աղճատուած վիճակին մէջ: Իսկ աւելի կանուխ՝ Պէշիկիմաշլեանի օրով սկսուած, Հաստէնի և Շէքեան վարդապետով տխարուած կաթոլիկներու ընդդիմութեան բաղկած, և յետոյ վերջերը աւելի ընդարձակ չափով կատարուած ռզիքութիւնը, հայրենասիրական հոսանքներու միջոցաւ ամէն կողմ և նոյն իսկ ազգին ամենէն խորթացած տարբերուն մէջ ճիւղաւորած, արդիւնքն էր թէ՛ այս կամ այն ներգործութեան, այլ Ազգ. Սահմանադրութեան առաջին օրէն մշակուած և ևնտղհետէ միշտ աւելի արծարծուած այն յոյսերուն և մտատկապին՝ որոնց վառարանը եղաւ միշտ մեր Մայրենի, այսինքն Հայաստանեայց եկեղեցին:

ՆԱՄԱԿ Ս. ԷԶՄԻԱՍՆԷՆ

Վեհ. Հայրապետը հետեւեալ նամակը ուղղած է Սրբազան Պատրիարք Հօր ազգային բարերար Կարապետ Մելգոնեանի մահուն առթիւ:

Ս. ԵՐԱՍԱՂԻՄԻ ԱՄԵՆԱԿԱՏԻՍ ՊԱՏՐԻԱՐԿ
Տ. ԹՈՐՈՒՄ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿԱՊՈՍԻՆ

Քրիստոսաւանդ ողջոյն եղբայրական
և օրհնութիւն Հայրապետական

Սիրելի լծակից եղբայր Մեր,

Տարւոյս յուլիս 26 թուակիր գրութեամբ գումար էիք Մեզ Ազգային մեծ բարերար՝ Տեառնապետ Մելգոնեանի մահը:

Բարեգործութիւնը ազգերի, մանաւանդ փոքր ազգերի կեանքում մեծ դեր է կատարել: Նա մեծ դեր կատարել ու կատարում է յատկապէս մեր կեանքում, որ աշխարհի ամէն կողմ ցիրուցան ընկած հայութեան բեկորներ ունինք, նիւթական և հողեւոր բազմապիսի կարիքների մէջ և աջակցութեան կարօտ:

Կաղութահայութիւնը ընդհանուր առմամբ՝ իր ազգային ինքնուրոյնութիւնը պահպանելու և ազգային մշակութիւնը պահպանելու համար՝ կարօտում է երեք խոշոր գործօնների հայ եկեղեցու, հայ դպրոցի և հայ գրականութեան: Հայ եկեղեցին ի մի է

խմբում և պատմական թանկարժէք աւանդներ տալիս նրան, հայ դպրոցը հայացի դաստիարակում և կրթումէ հայ մատաղ սերունդը՝ մարդելով նրա միտքն ու սիրտը, իսկ հայ գրականութիւնը կեանքի ղեկավար սկզբունքներ տալիս նրան, և երեքը միասին զարգացնում են հայ մշակոյթը:

Այս հաստատութիւնները պահպանուել և պահպանուում են գաղութահայ կեանքում բացառապէս բարեգործութեամբ. ահա թէ ինչո՞ւ բարեգործութիւնը մեր կեանքում մեծ արժէք է ստացել և բարերարները գնահատուելու մեծապէս փառաբանուել են: Ազգային այս մեծ բարերարների շարքում պատուաւոր տեղ է բռնել Մելգոնեան տունը, որ իւր մեծագումար աւանդով և առատ նուիրատուութեամբ թէ՛ Մայր երկրում և թէ՛ գաղութավայրերում խրախուսել է յիշատակուած երեք մեծ գործօնները, որով մեծապէս նպաստել և նպաստելու է հայ հողեւոր կեանքի պահպանութեան, ազգային ինքնագիտակցութեան և մշակոյթի զարգացման կարեւոր գործին:

Ահա թէ ինչո՞ւ խորապէս վշտացած ենք Մելգոնեան տան մեծ բարերարներից վերջինի մահուան գոյժն առնելով: Վիշտս մեծ է նաեւ այն պատճառով, որ ազգային մեծ բարերարները՝ աշնան տերեւների նման թափուում ու անէանում են հայ հորիզոնից՝ թողնելով մեր սրտերում միայն ապագայի յոյսը թէ՛ կրկին կուգայ գարունը և տերեւաթափ ծառերը կը հաղնին թարմ կանաչ տերեւներ, ազատելով մեր սրտերը ձմռան ճնշիչ ու մահաբեր շնչից և բերելով նոր կենդանարար շունչ:

Նոցա մահուան հանգէպ հայը մի զգացմունք ունի՝ յարգանքի և երախտագիտութեան զգացմունք, որ արտայայտուում է եկեղեցական հրապարակային հոգեհանգստեան հանդէսով, որպիսին տեղի ունեցաւ Մեր տնօրինութեամբ Մայր Տաճարում Ս. Աստուածածնի Վերափոխման հանդիսաւոր Ս. Պատարագից յետոյ: Նոցա մահուան հանգէպ ծանրանում է Մեզ վրայ աղօթելու և օրհնելու պարտականութիւն: Աղօթում եմ Յարուցեալ Փրկչին, որ նորոգ հանգուցեալին իր միութարիչ տեսութեան արժանացնէ: Մողթում